

VERS

VÁCI MIHÁLY POSZTUMUSZ VERSESKÖNYVE*

Az esőt szomjazó alföldi homok, a Nyírség küldöttje, a „kelet felől” érkező történelmi alkalmazott az utóbbi években egyre gyakrabban lépett elénk külföldi utak, messze távolok vándoraként. Az ügy szolgálata vitte oda is, ahol a halál érte. Rokonszenves emberségének egyik nagy értéke volt, hogy nem tett különbséget kis és nagy, közeli és távoli gondok között. Lokálpatriotizmusa révén válhatott igazi hazafivá, s hazájának gyöngéd, szinte becéző szeretete segítette abban, hogy az egész emberiséggel együtt érző, minden népért felelős humanizmusa a „sokaság fia”-vá tehesse. Önála az egyre táguló körök (város, haza, emberiség) között nem támadhatott ellentmondás, mert a „búvó otthoni táj”-ban a nagy egész részét szerette, s tudván tudta, hogy nem lehet hűséges fia az emberiségnek addig, míg nemzete sorsát, múltját, jövőjét nem éli-szenvedi magáévá. Az új világrészek, idegen emberek, egzotikus tájak nemcsak emberként érlelhetők, hanem világképét, művészi horizontját is tágították. (Ez a folyamat voltaképpen az *Eső a homokra* című kötettel kezdődött.) Az új színekkel gazdagodó költői pálya azonban lezárult, s a továbbfejlődés módozatainak latolgatása helyett megrendülten vetünk számot a lírai hagyaték első felével. Az utószó tanúsága szerint túlnyomó többségében az utolsó két évben írt verseket tartalmazza *A sokaság fia*. A költemények is arról győznek meg, hogy az *Eső a homokra* folytatását jelenti ez a kötet. Az életmű belső egységét dicséri, hogy a kötetben még nem publikált, a pálya korábbi szakaszairól származó versek disszonancia nélkül illeszkednek az utolsó darabok közé. Az ő pályáját nem tarkították látványos fordulatok, ezért csak most derül ki, hogy fokozatos fejlődéssel, de mégis milyen nagy utat tett meg. Hol van már az *Ereszalja* naiv optimizmusa, vagy akár a *Mindenütt otthon* derűs biztonságérzete? Kétségek, megbántottságok, a „még most sem jól van” ingerült elégedetlensége váltotta fel őket, de végig átszűrte kétegyen életművének lényege, a népért vállalt szolgálat pátosza. A hazaszeretet, a haladó világgal való együttmenetelés boldogító tudata folyton megújította erejét, ezért tudta végigharcolni harcát, hajszozni „százhuszat verő szív”-ét, hogy húzza „a zörgő kis ügyek terhelte rozszant szekeret”.

Váci azon kevés költők közül való, akik kezdetből fogva tudták, hol a helyük, tudták, mire esküdtek föl. A nyírségi szegénység, az Alföld elesett népe, a sokféle nyomorúságtól sújtott magyar nép szolgálatában dolgozott, agitált és írt verseket két évtizeden át. Élete végéig megőrizte azt a meggyőződését, hogy „saruban jön mindig az isten”, hogy sorstársai helyzetének jobbításán neki is munkálkodni kell, sőt, elsősorban neki kell munkálkodni, mert mások esetleg megfélemlenek róla. Harcolnia tehát mindig kétfelé kellett: „Galambokat repít kezével, / a másikban ostor suhog”. Nem volt hobb vágya, mint felemelni, segíteni, de haragja kiméletlen is tudott

* A sokaság fia. Sajtó alá rendezte és utószóval ellátta Váci Mihályné Juhász Mária. Szépirodalmi Könyvkiadó, 1970.

lenni azokkal szemben, akik közömbösek, vagy visszahúzóak, akik magára hagyják küzdelmében:

*Vetné le mind az írhát,
büdös a régi bunda,
új nyájba kushad,
lohol mind szelídülni.*

Már a *Szegények hatalmá*-ban ott lüktetett ez a vibráló, szinte kötekedő indulat. A „nem elég” nyugtalansága szüntelenül új harcokba küldte, de ahogy múlt az idő, egyre több keserűség gyűlt fel benne:

*Övök az ország,
folyózug, városszéle, kertekalja,
világ-alvége, szikverés, temetősr,
— minden hely, hová más nem települ.
Övök az ország,
mely már nem kellett
erősebb hódítóknak.*

(Mari rokonainál)

A költő dühös indulata néha önmaga ellen fordul; azért tesz szemrehányást magának, mert úgy érzi, elhagyta az őrhelyét, a „hűség feszes posztjait”. Máskor, utazásai során azért mar bele az önvád, hogy az ő jólétét, kényelmét szülei, az otthoniak, a „kisemmizettek” érdemelnék. A lelkiismeret-furdalás azonban csak arra jó, hogy megerősítse hivatástudatában:

*Mit rámbízattok — sehol nem felejttem;
megküzdök mindenért, s amit kapok,
nem az enyém: — tinéktek érdemeltém,
hogy ti nyerjétek rá örök jogot.*

Már előző kötetében a „sárkány-szülő” csalódottságával vette észre, mivel jár választott szerepe. Mégis vállalnia kell a küzdelmet, mert a világ bajai őt ébresztik, őrá várnak, ő látja, mire szorul rá a világ. Végül is elégett ebben a harcban. De hisz valahogy így is vetett számot a sorssal: „— én mindenért, — semmi sincs értem”.

A *Szegények hatalmá*-tól kezdődően a válság jelei szaporodtak el lírájában. (Az ember és szerep közötti feszültségnek talán első nagy kidalolása a *Te bolond!*) A *sokaság fiá*-ban is hangsúlyt kapnak kételyei: valamit mindennap elszalasztunk, a boldogságból hiányzik valami, újra kell kezdeni mindent, mert valami nincs sehol. Váci költészetének nagy feszültségei abból adódnak, hogy ugyanazon élménykörből a legellentétebb érzelmi folyamatokat bontakoztatja ki. Legnagyobb örömét az emberben, népében leli, de ugyanezen emberek célozzák meg kérdőbálóként „sok berozsdált rágalom vasával”. Szenvedésektől, bajoktól üzelve a szerelem mellett a közösség életadó melegének köszönhet legtöbbet magáratalálásában, egész életét ennek a közösségnek a szolgálatára tette fel, s a magány perceiben csüggedten látja be, hogy „egyedül születünk, magánosan halunk”. Néha a „csak azért is” küzdelem elszántságába torkollik a kudarcélmény, máskor a kicsinyes vívódások, lapos vagdalozások bántásain úgy teszi túl magát, hogy felülemelkedve a hétköznapi veszekedések szintjén, valami szinte öncélú tevékenységi lázban talál menedéket: „nem is a mű kell — csak a küzdelem”. A támadások ellenére egyre makacsabb segíteni akárral eljut az önmagáról való lemondás, az alázatos szolgálat eszméjéhez:

*Nem várni csak a küzdelem gyönyörére;
kivánni: — másé legyen eredménye.*

E csüggeteg hangulatok akkor lepik meg, amikor belefárad a szüntelen küszködésbe, s csendes lemondással legyint. De csak egy pillanatra tűnt úgy, hogy feladta a harcot. Azonnal, s még tántoríthatatlanabb elszántsággal veti magát az elvi és gyakorlati küzdelembe. Szinte meglepő volt, milyen ösztönös biztonsággal tapintott rá a legsürgetőbb feladatokra. Nacionalizmus és kozmopolitizmus? Igen. Csakhogy ezek nem elvont, íróasztal mögül megsejtett rémek voltak számára, hanem a testközeli valóság nyugtalanító jelenségei; a búsuló, cigányozó, alkoholszagú, dzsentroid magyarkodás és a pesti polgár fintorgása, ha „paraszt-zag”-ot érez, gúnyosan fitymáló „európaisága”, ha társaságában népdalt énekelnek.

A XX. század derekán az ember egyik legnyomasztóbb élménye, hogy „halad a dologi világ és megtorpan az ember”. Váci nem az izgatja elsősorban, hogy a rohamos technikai fejlődés gépiessé teszi az emberi kapcsolatokat, hanem az, hogy maga a munka fog veszíteni szépségéből, vonzerejéből. A nép a legínségesebb időkben is meg tudta őrizni szeretetét a paraszti munka, az állatok, a természet iránt. A jeszenyini bánat hasít szívébe:

*Érzik-e majd, kik géppel kaszálják a rétet,
— éneklő illatát sok elvirágozott
és szárbaszökkent álmainknak?*

Váci lírájának régebbi jellemvonása ambivalenciája: „hogy gyűlölöm már, amit még úgy szeretek” — sóhajtotta évekkkel ezelőtt. Az utált, levetett szegénység tárgyi maradványai meglepő módon szent ereklyékké változtak. Nem is a múlt mindent megcséplő hatásáról van itt szó, hanem arról inkább, hogy a költő új környezetében mintha nem tudott volna igazán otthonra lelni mindig. „Nem látok egy ereszt, ahol ledőlhetnék békén. / Zárva minden ajtó, belülről fegyverek.” Erről az oldaláról érthetjük és becsülhetjük igazán Váci közéleti harcait. Vállalta az elmagányosodást, vállalta, hogy gúnyolják, támadják, de megvesztegethetetlen igazságérzettel hirdette makacs meggyőződését, hogy a természetből még több jusson azoknak, akiket leginkább megillet.

Váci Mihály költészete minden közéletisége mellett sem objektív az „új tárgyiaság” szempontjából, hanem éppen ellenkezőleg, nagyon is sokat foglalkozik önnön sorsával, szerepével, helyzetével. Nagyon is jól ismeri saját villódzó, minden pillanatban változó, idegesen érzékeny lelki alkatát, ezért vonzódik úgy a kiegyensúlyozott, biztonságérzetet sugalló géniuszokhoz, például Bach zenéjéhez:

*mutasd meg, hogy önmagunkból
teremthetünk csak rendet a zűrzavar fölé...
s van még uralkodó:
a lélek, erő, akarat, az elme!*

Érzelmi élete hallatlanul gazdag, s tán éppen ezért szinte minden érzése konfliktusos. Alig van mai líránkban olyan költő, aki ennyi ellentmondást egyesítene magában. Múltához és jövőhöz való viszonya is ellentmondásos (a múlt nemcsak taszítja, de ezer szállal magához is köti, a jövőért nemcsak harcol, de némileg tart is tőle). egész sorsa, kifeszülése múlt és jövő között, nagy feszültségeket takar. „Mit bírtam boldogan — arról emlékeim dalolnak, / mire örökre vágyom, ének sem éri el.” Ugyanilyen konfliktusos önszemlélete is. Tudja, hogy az „írastudók gúnyral leszólnak” dalait, de azt is tudja, hogy „pásztorok, parasztok óvják, / levett kalappal körbeállják”. Önnön társadalmi küldetésének tudatos vállalása is ellentmondásoktól terhes: „...élni kell! / Félni, sírni, könyörögni, menekülni nem lehet!” Életkedve valóban határtalan (bár néha a tetteit összefogó halált sóvárogja), de az életnek ez a makacs igénye nincs híján félelemnek, sírásnak, könyörgésnek, s a menekülés gondolatának kategorikus elutasítása egyúttal arra is utal, hogy még ez a megoldás is felmerül benne legnehezebb óráiban.

A költő egyéniségének legfőbb ellentmondása talán a kemény szavú, határozott harcos, s a szeretetre szinte meghatóan vágyakozó, már-már szentimentális oldott,

nosztalgiaikkal megáldott ember távolsága és egysége. Gyakori elmagányosodása, hontalanságérzete a „szeretném ha szeretnének” óhajával ötvöződik:

*Keresem szülőföldem
mindenütt, minden tájon,
házára szeretnék lenni
— e hontalan világon.*

Hiába minden szándék, a közösség sem irthatja ki belőle „az elhagyottság aljnövényzetét”. Mint amikor harcaihoz erőt gyűjti, éppen úgy most szeretetet is elsősorban hazulról vár. „Szívem elé lomhán befordul / egy messziről érkező gyalogút.” Azért szelídülhet boldoggá ebben a képzetben, mert önnön egykori sorsát látja benne. (Valamikor ő is így jött s szinte fiatalkori önmagára várva vágyik valakire.) E nosztalgiával rokon a *Távolodón*. Apja, anyja búcsúztatja a vonatablak alatt állva. A vonat elindul, s az integető költő szeme elől egymás után tűnik el minden; először csak a szülői szemek ráncában csillogó könny, aztán fejfa alakjuk is „az estbe alkonyodik”, végül már csak az akác látszik, a tornyok, az ég alján a jegenyesor, legvégül az is eltűnik, s maradnak „már csak a fellegek, csak az ég-kék”. A szülőföld fizikai elhagyása, a vonat zakatolása szinte álomba ringatja, s ez álom tündértájain tűnik fel a múlt, a szülőföld, a fiatalság. A hazalátogatás, a szülőkkal való együttlét már önmagában közelhozza múlt és jelen élményeit, s mindezt a távolodás mélabúja burkolja be ködfátyollal az alig pislákoló öntudat elől. A mindenkori hazatalálás és az örök eltávolodás ellentétéből áll elő a vers tiszta hangulatisága.

A sok változó mellett az állandó jellemvonások közé tartozik Váci hallatlanul dús képfantáziája. Tért, időt egyszerre átölelő, kétszeres viszonyítású képeivel strófákra való érzést ad át például az utakról, melyekre „szomorú ének / dallamaként kottázta az elhalóan / síró szekerek nyoma a messzeséget”. Az előző kötetekhez képest a képkincs gazdagodása figyelhető meg bizonyos egzotikus tájak, buja, sejtelmes szépségek elemeivel, ugyanakkor meg is ritkulnak a képek a versekben, s ezzel mintegy deklaratívabbá, szárazabbá vált költészete. Van aztán a kötetben néhány olyan kép, mely a hamisítatlan, régi „Váci-vers”-et idézi:

*Szemem elé kiül a bánat,
mint kispadra a nénikék,
siratni azt, mi fonnyad bennük,
s mit jó lenne szeretni még.*

Enyhe jambikus lejtés ad Juhász Gyula-i ringatózást a soroknak, s az amúgy is tompa ritmus hatását fokozza a képek fátyolozottsága, bánata. (A bánat már előlegzi az alkonyati képet, hiszen a nénikék estefelé ülnek ki a kispadra.) A képek érzelmi telítettsége azt eredményezi, hogy az egész táj a kiinduló képzethez idomul:

*A nagyapám kocsis volt: átölelte
a jászolnál este a lovakat.
Egyszer a bársony szügyű alkonyat
nyergébe szállt...*

A festői kép, s a gondolati tartalom illeszkedése valami sajátos, csak Vácira jellemző, alig meghatározható érzelmi keveredést eredményez. Hang, kép és érzelem több rétege itatja át itt egymást, s teremti meg az összkép páratlan teltségét.

A pálya tragikusan hirtelen lezárulása folytán csak a lírai hagyaték másik felét várhatjuk kíváncsian. De Váci jelentőségét, utóéletét már nem ez szabja meg. Nem is halála után tovább fokozódó népszerűsége, hogy lányok s ifjak szívei védik. Élete, sorsa „dallá válik, mit estéknént a puszta szele visz”, versei, írásai meg életét örökítik. A segíteni akarás, az áldozatvállalás, a társadalmi felelősségérzet és a meleg emberség jelképévé vált neve, melyet „rozstáblákba írnak kedves gyalogutak”.

IMRE LÁSZLÓ